

Яцків Н. Я.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри французької філології факультету іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ПИСЬМЕННИК ЧИ ЖУРНАЛІСТ? СТАТУС ЛІТЕРАТОРА У ТВОРАХ БРАТІВ ГОНКУРІВ ТА ІВАНА ФРАНКА

Анотація. У статті досліджується тема митця у творах братів Гонкурів та І. Франка, виявляються спільні та відмінні риси українського та французьких авторів у висвітленні статусу літератора.

Ключові слова: журналістика, письменство, преса, естетика, документальність, вигадка.

Постановка проблеми. Розквіт преси з другої половини XIX століття зумовлений соціально-економічними, історичними та політичними чинниками розвитку суспільства. З поступом освіти з'являється більша кількість читачів, а цінова політика друкованої преси сприяє заснуванню численних редакцій журналів та газет, які задовольняють потребу читачів у інформації різного ґатунку, від актуальних новин про події, культуру, науку до поширення низькопробних пліток з приватного життя. Якщо раніше преса була доступною тільки для еліти суспільства, то технічний розвиток видавничої індустрії сприяв збільшенню тиражу і його здешевленню, а завдяки розширеній мережі залізничного сполучення – і налагодженню доставки друкованої продукції в різні країни. Ці технічні й економічні фактори спровокували зміни у ставленні до преси і у структурі самої преси. Як говорить герой однойменного роману братів Гонкурів «Шарль Демайї»: «Маленька газета – це сила» [7, с. 29].

Отож, **метою** даної розвідки є проблема статусу літератора, якого роздирають сумніви: писати так, як ти вважаєш, виражати власне бачення відповідно до естетичних та етичних ідеалів, чи відмовитися від ідеалів і писати для заробітку. Для прикладу і типологічного порівняння зупинимось на романі братів Гонкурів «Шарль Демайї» та оповіданні Івана Франка «*Odi profanum vulgus*», у яких ця тема має багато спільних проявів. Зазначимо, що в порівняльному плані творчість обох митців ще не була предметом розгляду, а названий роман французьких письменників взагалі залишається маловідомим в українському літературознавстві.

Традиційний погляд на творчість братів Гонкурів як представників натуралізму, чи й навіть імпресіонізму, звужив рецепцію їх романістики до рівня тематики та проблематики табуйованих явищ, демократизації суспільних проблем та залишив поза увагою складну стильову палітру їх художньої прози. Якщо у визначенні впливу біологічного детермінізму на формування концепції таких головних героїв як Жерміні Ласерте, дівчина Еліза чи пані Жервезе, можна погодитись із думками російських дослідників В. Шора й З. Потапової [6], то метод, який застосовували письменники для моделювання долі своїх персонажів, далекий від фотографічної й фактографічної точності. Есте-

ти, колекціонери, тонкі шанувальники європейського та японського мистецтва, Гонкури експериментували у своїх творах у пошуках оригінальності, неповторності, досконалості і переконливості своїх шедеврів, використовуючи досягнення різних видів мистецтв. Завдання митця, на їх думку, полягає в тому, щоб побачити приховану сутність світу, виявити правду життя і відтворити її у творах за законами мистецтва. Справжній митець зуміє відібрати і розставити деталі, представити правду життя, навіть відразливу, у такому світлі, що вона стане твором мистецтва, який не залишає байдужим і приносить естетичну насолоду. При цьому митець повинен керуватися своїм внутрішнім чуттям, інстинктом, адже «*твір мистецтва – це кусок дійсності, переломлений через темперамент митця*». «Виразити те, чого я ще ніде не зустрічав у сучасній літературі – гарячковий трепет життя XIX століття, притому донести його до читача не застиглим, не замороженим, – ось в чому полягало наше велике зухвальство» [2, Т. 2, с. 275–276]. Роздумуючи над естетичним ідеалом та своїм ставленням до мистецтва, Едмон де Гонкур у нотатках 1885 року зазначав: «Досконалість у мистецтві – це вміння розділити в правильній пропорції реальне і вигадане. На початку своєї літературної діяльності я надавав перевагу вигадці. Пізніше я став ревним прихильником чистої реальності, опису з натури. Тепер, залишаючись вірним реальності, я показую її під означеним кутом зору, який видозмінює її, робить більше поетичною і надає їй фантастичного забарвлення» [2, Т. 2, с. 374]. Опис з натури та певний кут зору, натреновані в молодості у плернерних замальовках, вказують на близькість письменників до живопису (про що багато писав Е. Золя [3]), а магістральна проблема творчості – проблема мистецтва і митця – спонукає авторів до експериментування на рівні стилю та естетичного кредо.

В українському літературознавстві першовідкривачем і популяризатором творчості братів Гонкурів можемо вважати Івана Франка, на що вказують праці В. Матвіїшина, Р. Голода [6]. Український письменник вивчав досвід світової літератури, цікавився творчістю зачинателів нових мистецьких напрямків та шкіл та «свідомо чи підсвідомо використовував прийоми та засоби художнього зображення з арсеналів обидвох художніх систем» [1, с. 30], зокрема мається на увазі творче засвоєння гонкурівської манери на основі дослідження стильової палітри франкового оповідання «У столярні» крізь призму синтезу імпресіонізму та натуралізму [1, с. 22].

І. Франка приваблювало звернення французьких письменників до зображення життя людей із простого народу, порівнюючи їх манеру з реалістичним зображенням сучасних українських авторів. Каменяр зауважував, що «щодо

їх методу будови повісті на самім фактичному матеріалі, на психологічних та патологічних студіях, щодо живості і ви-пуклості представлення всякої речі, Золя і деякі другі «на-туралісти» (брати Гонкури) стоять вище від усіх повістя-рів, яких ми знаємо. Кожна їх повість – се немов цілий світ фактів і спостережень; так і здається, що спісатель якимсь дивним способом вирвав карту з життя першого ліпшого стрічного чоловіка, освітив її по-своєму і подає нам живу, тремтячу, з тілом і кров'ю, дальше реалізм не може вже йти [4, с. 113]. Така оцінка творчості французьких письменни-ків ґрунтується передусім на схвальних відгуках Е. Золя із серії «Парижські листи», які друкувалися у петербурзькому журналі «Вестник Европы» (1875–1880 р.). Пристрасний захисник теорії натуралізму Е. Золя вибудовував свої поло-ження на аналізі уже опублікованих творів, зокрема на ос-нові роману Гонкурів «Жерміні Ласерте» (1864 р.) Як свід-чить запис у «Щоденнику» Гонкурів за 1877 р., «для Золя ця книга – одкровення, про що він прямо говорить у своєму відгуку, вміщеному до збірки «Моя ненависть», – і зразу слідом за цим він пише свою «Терезу Ракен» [2, Т. 2, с. 250].

І. Франкові були відомі романи Гонкурів «Жерміні Ла-серте», «Пані Жервезе», «Дівка Еліза», про що свідчать його літературно-критичні статті та листування [6]. Пер-ший роман французьких письменників «Шарль Демайї» не згадується Франком, однак текстові алюзії сцени у редакції, описані в оповіданні «*Odi profanum vulgus*» дають припу-щення зробити висновок про те, що й цей твір не оминув пильної уваги українського письменника.

Однією з сюжетних ліній роману «Шарль Демайї» є тема тогочасної журналістики, зокрема пріоритети комер-ційної вартості публікацій, підпорядкування видавничої політики законам «*blague*» і близькість до атмосфери театру і розваг. Уся видавнича продукція преси характеризується терміном «*blague*» – короткі історії або сценки, які викли-кають сміх і призначені для того, щоб розважати публіку, що насправді є пустопорожньою балаканиною, не вартою того паперу, який не неї витрачається. Цікавою є історія написання роману, яку розкриває Аделіна Врона у перед-мові до останнього видання (2007). Дослідниця зазначає, що Гонкури розпочали свої літературні проби драмою «*Les Hommes de lettres*»/«Літератори», яку жоден театр не при-йняв. Через рік брати вирішили переробити п'єсу у роман, доповнивши свіжими враженнями – історією одруження їхнього колеги-журналіста з актрисою, сімейне життя яких перетворилося на пекло. Уже сама назва твору «Літерато-ри» викликала несприйняття серед журналістів і критиків, які вперше стали предметом прискіпливої уваги у худож-ньому творі, а тому мовчазна настороженість об'єднувала побратимів по перу на однастайну незгоду з публікацією твору. Брати Гонкури вирішили знову переробити роман на п'єсу з назвою «Життя богемі», яка теж не була прийня-та. І остання спроба – п'єси в роман – завершилася 1868 року публікацією твору під назвою «Шарль Демайї». У ре-зультаті кількох переробок початкова ідея твору – викриття професії журналістів – змінилася на історію талановитого митця, який розпочинав роботу у редакції відомої газети (як і брати Гонкури), пізніше залишив те середовище, щоб повністю присвятити себе творчості, написав роман і п'є-су, однак одружився на комедійній актрисі. Сімейне жит-тя Шарля несумісне з творчістю, його дружина виявилася меркантильною інтриганкою, яка довела митця до божевіл-

ля. Ця остання метаморфоза теж не принесла очікуваного схвалення читачів, колишні друзі й побратими по перу не були у захваті від правдивих сцен, у яких журналістська братія зображена доволі правдиво й іронічно.

Розвиток сюжетної лінії теж не можна назвати логіч-но-послідовним, а скоріше фрагментарним. Гонкури пору-шують традиції реалістичного роману, який у центрі ста-вив історію героя на тлі соціально-історичної дійсності. Шарль Демайї вперше з'являється у розділі VIII, а його появу автори анонсують у VII. З діалогічних реплік, які нагадують театральну п'єсу, формується враження пред-ставниками редакції про Шарля як талановитого письмен-ника. Без передісторії автори спочатку змальовують будні редакції газети «Скандал» (алюзії на відомі «*Figaro*» чи «*Revue de deux monde*») у формі дискусій стосовно чер-гового номера, поступово читачі дізнаються імена героїв, і, нарешті, їх портрети. Деталізовані описи зовнішності вказують на риси характеру і допомагають відчути вну-трішню сутність журналістів, кожен з яких переймається власними інтересами, але аж ніяк не тим, щоб донести до читача правдиву інформацію. Зрештою, сама назва газе-ти визначає її напрям – скандали, чутки, домашнє госпо-дарство. Мета такої газети – заробляти гроші і розважати публіку в «цьому світі, де жарти, чутки зі свободою повії та виглядом порядної дівчини переходять від одного до іншого на крилах відголосків із лагідністю хижого звіра, який облизує до крові» [7, с. 18]. Діалоги співробітників газети та Шарля дають читачеві можливість сформува-ти думку про головного героя, здогадатися, що він має пев-ний досвід у літературі, є автором художніх творів (п'єси, роману), які проте не мали успіху ні у видавців, ні у теа-тральних режисерів, але які породжували ревності і заз-дрість з боку колег, та невпевненість самого Шарля.

Оригінальним, власне, є початок твору Гонкурів, фор-ма театральної постановки – розмова співробітників га-зети, яких читач ще не знає, але враження про яких уже формується за змістом їх реплік. Схожий прийом спосте-рігаємо й в оповіданні І. Франка «*Odi profanum vulgus*». У розповідну тканину твору автор вводить театральну сценку-дискусію в одному «поступовому і демократично-му щоденнику» наприкінці робочого дня. У репліках За-граничного політика з претензіями на «високе мистецтво» та Професора розгортається тонка пародія на літературні диспути західноєвропейського письменства. Характеризу-ючи своє писання у газеті, Заграничний політик зізнається, що «се конденсована блага, екстракт глупоти і дурисвіт-ства». Саме цим модним французьким словом «*blague*» (бла-бла-бла) слідом за Гонкурами називає І. Фран-ко всю тогочасну пресу, що твориться вигадливими і підприємливими журналістами з метою прославитися і розбагатіти, а читачами сприймається за правду. Дискусія у редакції показує, як глибоко І. Франко був обізнаний з новаторськими тенденціями і творчістю тогочасних мит-ців. Своє ставлення до мистецтва український письменник виражає словами Професора: «не люблю тої вашої нової штуки, що нібито обертається до вибранців з тонким сма-ком, а насправду дурить сама себе, і хоче дурити нас, або вимагає від нас якихось інших нервів, ніж ті, що наділи-ла нас природа» [5, с. 322]. Точку зору прихильників мо-дерного мистецтва виражає Артист словами: «Я також не люблю цибулі, ані її запаху» – алюзія на «Поетичне мис-

тектво» П.Верлена. Примирити обох намагається Критик: «Я мушу стати в обороні цибулі. Люблю штуку, але й цибулі не дам плювати в лице» [5, с. 322]. «Не друкований» але «вітхнений» поет Заграничний політик обурений тим, що наука змінила поетичну мову, вимагає зрозумілості, логіки, точності. Ясність натуралізму, який проголошував наближення до природи, уже не задовольняє Артиста, що називає це брехнею, бо «природа, на його думку, не знає ясності. Вона знає кольори і відтінки... Не віримо в ніяку об'єктивну правду, в ніяку безоглядну ясність, а віримо тільки в свої нерви і в свою фантазію [5, с. 325].

Персонаж Артиста нагадує манеру творчості Гонкурів, які ще в період роботи над романом «Жерміні Ласерте», що послужив основою для обґрунтування теорії натуралізму Е. Золя, виражали свою мету мистецтва: «...з ніччяного ембріону, яким є первісний задум, створити... книгу, змусити зародок стати життям, витягнути з власної голови одну за іншою кожну фразу, характери героїв, інтригу, зав'язку, весь той живий світ – роман, який тепер ніби виривається з вашого лона – який це неймовірний труд» [2, Т. 1, с. 358]. Незважаючи на те, що в передмові до роману письменники декларують свою позицію стосовно сучасного роману та його завдань як «справжнє зображення життя, вдумливе, гаряче, пристрасне літературне дослідження однаковою мірою як і соціальна анкета», розкриваючи свою творчу лабораторію, письменники акцентують на тому, що дослідження життя у них відбувається передусім через дослідження себе, через постійні спостереження за дійсністю, які не тільки не притуплюють чуттєвості, а навпаки, ніби ще «підсилюють її, розвивають і заострюють», через «постійне, щоденне анамування свого я» [2, Т. 1, с. 364] вони виявляють в собі сокровенні струни страждань. Гарячкове збудження, неймовірна чутливість, загостреність усіх відчуттів – стан, у якому перебувають брати в процесі творчості.

Заграничний політик в оповіданні І. Франка, що так захоплюється західноєвропейською поезією, вважає найвищим обов'язком митця – бути артистом, творцем, бути самим собою: «Він незалежний ні від кого, він пан, він цар, він бог» [5, с. 326]. Ніцшеанський аристократизм духу і епатажний естетизм О. Вайльда формують уявлення про поета як пророка, який стоїть вище за натовп, за народ, «він видить те, що буде, живе з тими, що прийдуть колись, розмовляє з ненародженими» [5, с. 326–327].

Ця висока розмова про естетику митців-пророків і журналістику допомагає розкрити фальшиву сутність Заграничного політика, який відмовляється від свого позашлюбного сина, віддає його на виховання селянці бабі Василисі, а коли та не в змозі прогодувати хлопця й привозить його до Львова, до батька, той обіцяє потурбуватися, прилаштувати на навчання, але за високими бесідами й безглуздою писаниною забуває. А хлопець, щоб не померти з голоду і холоду, стає злодієм, жебраком, волоцюгою. Коли журналіст упізнав свого сина в обгорілому трупі хлопчика, що згорів з багатьма іншими на складі сина військового магазину, де безпритульні переховувалися вночі, він навіть не знайшов у собі гідності й мужності признатися поліцейському, що знав хлопця, а тільки напився й крізь сонне марення й схлипування промовляв Верленового вірша «Осінь пісня».

Проблема статусу літератора у романі братів Гонкурів та оповіданні І. Франка показує, що літератор не може

існувати і творити ізольовано від суспільства. Проте суспільство формує свої вимоги, диктує правила, або ж стає жертвою правил, сформованих журналістами. Загальна тенденція, яка спостерігається як у французькій, так і в українській пресі, демонструє, що професія журналіст не має нічого спільного з літературною творчістю. Журналіст керується правилами моди, дешевої популярності, заробітку. Чесний журналіст серед колеґ-кар'єристів не має майбутнього, а якщо він ще й талановитий і має намір написати книгу, йому краще відмежуватися від середовища преси. Успіх митця теж залежить від багатьох факторів, але аж ніяк не від його таланту. Протекція, реклама, чи заздрість і ревності можуть сприяти чи шкодити митцю, однак той, хто обирає таку дорогу, повинен бути стійким у власних переконаннях, щоб не стати жертвою чужих амбіцій і водночас жертвувати власним добробутом, здоров'ям для своєї творчості. Роман французьких письменників та оповідання українського автора викривають продажність і маніпуляції тогочасної преси, а всі писання визначають як «blague» – бла-бла-бла. Якщо Гонкури керуються передусім об'єктивністю і не висловлюють власного ставлення до проблеми, то І. Франко створює гірку пародію на західноєвропейську літературу, демонструючи глибоку прірву між словами та вчинками літераторів.

Література:

1. Голод Р. Синтез імпресіонізму та натуралізму як стильова домінанта франкового оповідання «У столярні» // Українське літературознавство, 2010. – Вип. 72. – С. 21–32.
2. Гонкур Э. и Ж. Дневник. Записки о литературной жизни. – М.: «Художественная литература», 1964. – В 2-х т.: 1–710 с., С. 2–749.
3. Золя Э. Собрание сочинений в 26 т. – Т. 24. – М.: «Художественная литература», 1966. – С. 46–61.
4. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). – 462 с.
5. Франко І. Вибрані твори у 3-х т. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1973. – 623 с.
6. Яцків Н. Творчість братів Гонкурів у рецепції Івана Франка // Вісник Прикарпатського університету. – Філологія. – 2013–2014. – Вип. 40–41. – С. 182–186.
7. Goncourt J. et E. Charles Demailly / Présentation, notes, chronologie et bibliographie par Adeline Wrona. – P.: Flammarion, 2007. – 392 p.

Яцків Н. Я. Писатель или журналист? Статус литератора в произведениях братьев Гонкуров и Ивана Франко

Аннотация. В статье исследуется тема художника слова в произведениях братьев Гонкуров и Ивана Франко, анализируются общие и отличительные черты украинского и французского писателей в разработке статуса литератора.

Ключевые слова: журналистика, писательство, пресса, эстетика, документальность, вымысел.

Yatskiv N. A writer or a journalist? The status of a litterateur in Goncourt Brothers' and Ivan Franko's creative works

Summary. The article deals with investigation of theme of an artist in Goncourt brothers' and Ivan Franko's creative works; common and distinguishing features of the Ukrainian writer and French authors while elucidating status of a litterateur have been revealed.

Key words: journalism, belles-lettres, press, aesthetics, actuality, fiction.